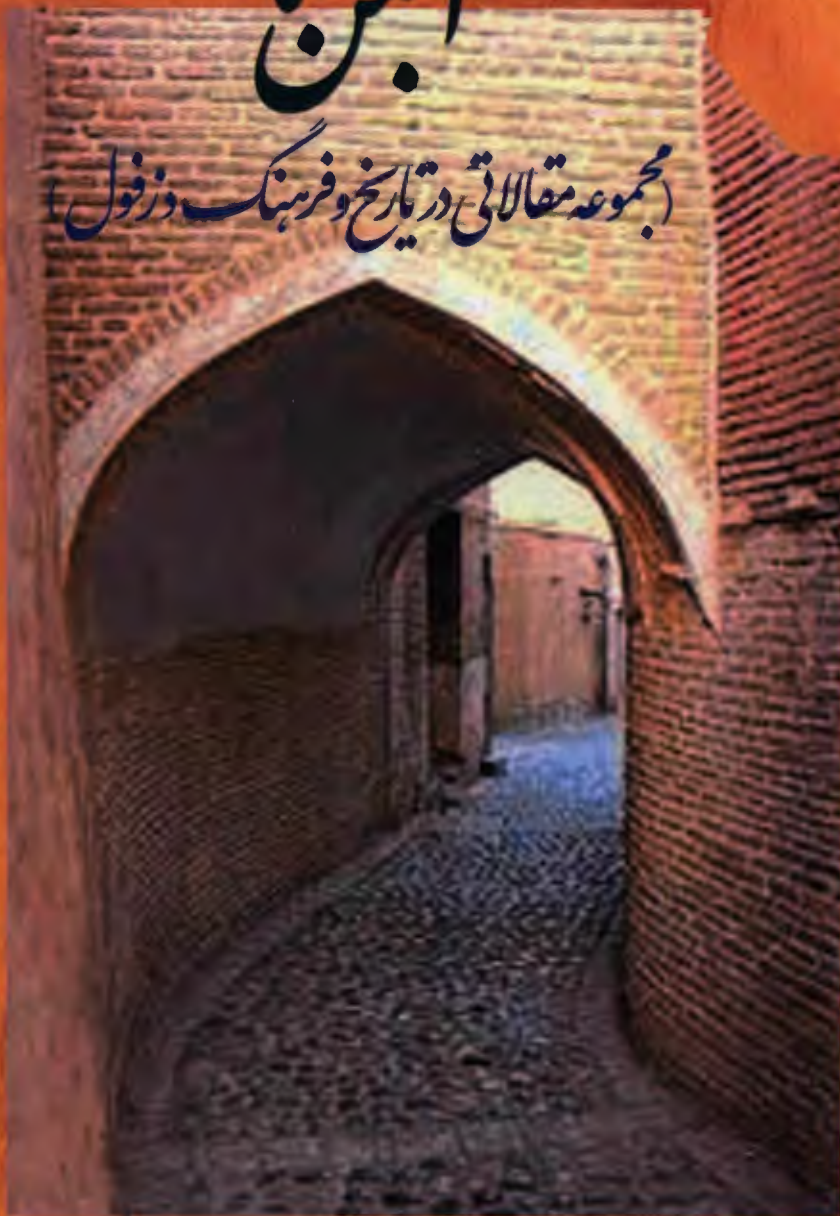

انجمن نامه

(مجموعه مقالاتی در تاریخ و فرهنگ و فنون)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انجمن نامه

(مجموعه مقالاتی در تاریخ و فرهنگ دزفول)

عنوان و نام پدیدآور	: انجمن نامه: (مجموعه مقالاتی در تاریخ و فرهنگ دزفول) // با همکاری انجمن دوستی دزفول، بنیاد متن پژوهی پارسیان؛ [برای] شبکه انجمن های دوستی ایران با سایر کشورها.
مشخصات نشر	: دزفول: انتشارات دارالمومنین، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۶۵ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۱۶۱-۴۵-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: مجموعه مقالاتی در تاریخ و فرهنگ دزفول.
موضوع	: دزفول -- مقاله ها و خطابه ها
موضوع	: Dezful (Iran) -- Addresses, Essays, lectures
موضوع	: دزفول -- تاریخ -- مقاله ها و خطابه ها
موضوع	: Dezful (Iran) -- History -- Addresses, Essays, lectures
شناسه افزوده	: شبکه انجمن های دوستی ایران با سایر کشورها. دفتر دزفول
شناسه افزوده	: بنیاد متن پژوهی پارسیان
شناسه افزوده	: شبکه انجمن های دوستی ایران با سایر کشورها
رده بندی کنگره	: ۶۱۳۹۷ / ۲۰۸۷DSR زعن
رده بندی دیویی	: ۵۳۳۲/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۷۷۸۵۷

انجمن نامه (مجموعه مقالاتی در تاریخ و فرهنگ دزفول)

انجمن دوستی دزفول و بنیاد متن پژوهی پارسیان	باهمکاری
دارالمؤمنین	ناشر
۱۳۹۷	چاپ اول
۵۰۰	شمارگان
محمد پور نعمت	صفحه آرای
محمود خانی	طراحی جلد
978-600-5161-45-8	شابک
۴۸۰۰۰ تومان	قیمت

تمامی حقوق برای بنیاد متن پژوهی پارسیان محفوظ است

نشانی ناشر: دزفول - خیابان حریت بین ایثار و مفتح پلاک ۱۴
کد پستی: ۶۴۶۱۶۵۷۷۴۴ همراه: ۰۹۱۶۱۴۱۸۰۴۹

مرکز پخش:

بنیاد متن پژوهی پارسیان

تهران، میدان انقلاب، کارگر جنوبی، کوچه رشتچی، پ ۱۳ واحد ۴

۰۹۳۶۶۰۶۹۱۲۳

فهرست مطالب

صفحه	موضوع
۵	سخنی با خوانندگان
۶	مقدمه
۱۱	تاریخ
۱۳	دزفول و حوادث جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴م)
۱۹	پژوهشی پیرامون جایگاه اجتماعی نسل‌های اولیه دو خاندان گرجی تبار خوزستانی (آیینۀ گرجی و واخوشتی خان و اولادشان) از منظر القاب
۴۵	زندگینامه، شرح حال، خاطرات
۴۷	زندگینامه و بررسی سیره علمی و عملی استاد محقق آقا کوچک خضریان
۸۱	شیخ هادی عاملی (۱۳۸۹-۱۳۹۰ق)
۸۹	مجموعه خاطرات دکتر توقیر احمد از دزفول
۱۲۵	حاجی عبدالوهاب مرشد دزفولی همدانی (متوفی ۱۳۲۴ قمری)
۱۳۵	فرهنگ و تاریخ اجتماعی
۱۳۷	نگرشی بر کشاورزی در دوران جندی شاپور
۱۴۹	بررسی تحولات بهداشتی شهر دزفول در دوره پهلوی (۱۳۵۷-۱۳۰۴)
۱۷۷	تاریخ مامایی و تأثیرش بر رونق گردشگری در دیاردزفول
۱۹۴	ارتباط طب سوزنی در چین و خالکوبی درمانی در ایران (دقه در دزفول)
۲۰۹	نگاهی به تاریخ تجارت و داد و ستد کالا و آشنایی با شخصیت‌های تجاری در دیار دزفول
۲۳۷	مزارات
۲۳۹	آیا مزارعبید زاکانی در دزفول است؟
۲۴۵	ابوالعلاء کیست؟
۲۵۱	چکیده‌ها

سخنی با خوانندگان

بنام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد

کشور بزرگ و تاریخ‌ساز ایران مهد علم و ادب و فرهنگ در این پهنه بزرگ خاکی بوده است. از گذشته‌های دور تا به امروز ایرانیان مردمانی صلح‌دوست و فرهنگ‌مدار و تمدن‌ساز بوده‌اند. جای‌جای این کشور بزرگ را می‌توان مشاهده کرد که مملو از فرهنگ و هنر و تمدن است. انجمن‌های دوستی در ایران با نگاهی به درون و برای ارتباط با بیرون از مرزهای کشور بیش از ده سال است که تشکیل شده‌اند تا ارتباط‌دهنده فرهنگ و هنر و مروج صلح و دوستی بین مردم باشند. مطمئناً برای ارتباطات بیشتر و بهتر بایستی متخصصان و تاریخ‌پژوهان ایران در اقصی نقاط کشور با روسا و مدیران انجمن‌های دوستی در ارتباط نزدیک باشند تا گذشته پرافتخار سرزمین خود را برای سفر و هیئت‌های خارجی مقیم در ایران با بهره‌گیری از تجارب انجمن‌های دوستی تشریح و تکمیل نمایند. استان زرخیز و باستانی خوزستان که به‌عنوان مهد تمدن ایران زمین شناخته شده است و با داشتن آثار و ابنیه فراوان و وجود پیشینه علمی در آن همچون دانشگاه جندی شاپور که از آن به‌عنوان اولین دانشگاه جهان نام برده می‌شود ظرفیت عظیمی برای ارتباط با سایر کشورها دارد. خوشبختانه اولین دفتر انجمن‌های دوستی ایران با سایر کشورها در استان خوزستان و در شهر دزفول دی‌ماه سال ۱۳۹۴ افتتاح و به‌عنوان یکی از فعال‌ترین مراکز نمایندگی مشغول کار و تلاش هستند که با اجرای بیش از ده‌ها برنامه و همایش یاری‌دهنده مجامع دوستی ایران با سایر کشورها می‌باشند. مجموعه حاضر که با نام انجمن نامه و شامل تعدادی مقاله تخصصی از تاریخ و فرهنگ دزفول است یکی از ابتکارات جالب‌توجه و مفید برای شناختن گذشته این خطه از کشورمان می‌باشد که به همت جناب آقای علیرضا قادرپناه نماینده مجمع روسای انجمن‌های دوستی ایران با سایر کشورها و همکاران پرتلاش ایشان صورت گرفته که اینجانب ضمن تشکر و قدردانی از ایشان و همه عوامل تهیه و تنظیم این کتاب امیدوارم در آینده شاهد چنین فعالیت‌های علمی و فرهنگی در کشورمان باشیم.

دکتر سید رضا سیدان

نائب رئیس مجمع روسای انجمن‌های دوستی ایران با سایر کشورها

۵ شهریور ماه ۱۳۹۷

مقدمه

تحقیقات نوین در زمینهٔ ایران‌شناسی رویکردی واقع‌بینانه به خود گرفته است. بررسی و شناخت ایران به لحاظ تاریخ محلی یکی از شاخه‌های این علم بوده که امروزه در حال پیشرفت و تحول می‌باشد. در دهه‌های اخیر تحقیقاتی که درباره خوزستان و بلاد آن صورت گرفته بیشتر منعطف به گردآوری داده‌ها و اطلاعات شفاهی از زبان مردم کوچه و بازار بوده بصورتی که محققان به بررسی آداب و رسوم، فرهنگ، اشعار محلی، مشاغل و موضوعاتی از این دست پرداخته‌اند. این پژوهش‌ها گرچه از جمله موضوعاتی بوده‌اند که در این حوزه کمبود آنها احساس می‌شد لیکن کاستی‌هایی داشته که ذیلاً بدان اشاره می‌گردد:

اولین مسئله این است که نویسندگان غالباً از دیدگاهی ناسیونالیستی و متعصبانه سعی در برتری جلوه دادن قومیت یا فرهنگ خود نسبت به دیگر اقوام داشتند. پژوهش مقوله‌ای است که مقتضی است بی‌طرفانه و به دور از تعصب باشد تا بتواند یک ملت یا جامعه را به سمت تعالی و پیشرفت سوق دهد.

دوم، عدم رعایت اصول پژوهش و تحقیق است. ویژگی‌هایی نظیر رعایت اصول ویراستاری، بهره‌گیری از اسناد و منابع دست اول، عدم وابستگی به جریان‌ات خاص سیاسی و اجتماعی نکاتی است که در نگارش هر متن نویسنده باید رعایت نماید. در صورت عدم رعایت این اصول که همگی در توصیف وضع موجود و اخذ نتیجه‌ای منطقی و معقول تکیه دارند مانع درک صحیح شرایط اجتماعی می‌گردد که امید است نویسندگان و صاحبان قلم در نگارش تاریخ محلی بدان توجه نمایند.

سوم. از دیگر مشکلات پژوهش در خوزستان تکرار و نبود ایده نو در متون منتشره است. تکرار مکررات نتیجه‌ای جز هدر دادن انرژی و منابع موجود ندارد. اینکه فی‌المثل فلان

محل تاریخی در یک شهر واقع است و نماد آن شهر محسوب می گردد و گروهی تنها و تنها به معرفی و قلم فرسایی در آن خصوص پردازند امری است که منابع و فرصت های جامعه را به تباهی سوق می دهد. جلوگیری از تکرار مکررات و هم اندیشی نویسندگان و پژوهشگران جهت نگارش پژوهش های ماندگار و یگانه از جمله اهدافی است که سبب جلوگیری از اتلاف منابع ملی و سرمایه های انسانی می گردد.

شوشتر و دزفول فرهنگ و تمدن و گویشی یکسان داشته و ساکنان آن بعنوان خوزی ها و بومیان خوزستان شناخته می شوند. کاوش در تاریخ و تمدن آنها در راس فعالیت های فرهنگی و پژوهشی خوزستان بستر توسعه فرهنگی استان را فراهم می آورد. تحقیقات در زمینه دزفول بیش از دود دهه است که با جدیت تمام آغاز شده و پژوهشگران محلی به قلم فرسایی در این زمینه پرداخته اند لیکن در خصوص شوشتر پژوهش ها متأخر تر بوده و پیشرفت کمتری داشته است.

شناخت تاریخ و فرهنگ در زمینه ی شخصیت ها و خاندان های صاحب نام و ذی نفوذ که جامعه را در شاخه های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و دینی رهبری می کردند از جمله ضروریات است. آگاهی در مورد احوال و آثار این افراد نقش مهمی در شناخت فرهنگ و تمدن این منطقه دارد. بررسی احوال و زندگی هنرمندان، تجار، روحانیون، رجال سیاسی، خوانین و افراد ذی نفوذ، زمینداران و ... نشان می دهد که جامعه دزفول و شوشتر به نسبت شهرهای همجوار تا چه حد پیشرفت داشته و یا در چه زمینه هایی ضعیف بوده است. بررسی اسناد و نسخه های خطی بازمانده از گذشتگان که جزو منابع دست اول می باشد از جمله منابعی است که نیاز به آن احساس می گردد. سند های موجود در لابلای کتاب ها که در منازل همشهریان باقی مانده هر چند به زعم صاحب آن بی ارزش باشند نکات و اطلاعات مهمی را در خصوص روابط اقتصادی و تجاری و فرهنگی با خانواده های محلی در شهرستان و خاندان ها و مردم شهرهای همجوار یا کشور های دیگر آشکار می کنند. نسخه های خطی نشان می دهد تا چه علومی مورد توجه اهل علم و دانش در این منطقه بوده و نویسندگان هر منطقه در چه زمینه هایی صاحب نظر بوده اند. در این راستا می توان زحمات افرادی همچون بی بی فاطمه امام و سید صدرالدین ظهیرالاسلام زاده و دکتر سید موسی گوشه گیر را در دزفول ارج نهاد. استاد محمدعلی امام اهوایی با آغاز پژوهش هایی در این زمینه و احیاء آثار

گذشتگان پیشرو این راه پر تلاطم بوده و تحقیقات وی راهگشای بسیاری از زوایای مخفی و پنهان گذشته برای صاحب‌نظران گشته است. همچنین استاد محمدحسین حکمت فر با گردآوری و تصحیح بسیاری از متون موجود و نشر آنها زحمات بسیاری متحمل گشتند. در شوشتر در زمینه تصحیح نسخه نیز اخیراً متونی تصحیح شده که بصورت نمونه تذکره شوشتر به سعی و اهتمام دکتر مهدی کدخدای طراحی قابل توجه و تقدیر است. گردآوری اسناد نیز مسئله‌ای بسیار حائز اهمیت است که فعالیت‌های خودجوشی توسط برخی پژوهشگران در این جهت صورت گرفته لیکن نیازمند تمرکز و توجه بیشتر است.

گردآوری شرح حال و زندگینامه‌ی دانشمندان، تاجران، خوانین و مباشران آنها، علماء، هنرمندان و کشاورزان و صاحبان حرف در این جامعه به شناخت بزرگان و نحوه فعالیت آنها در میان مردم، و اقبال یا عدم آن را در شهرستان و محیط زمانه نشان می‌دهد. در این موضوع استاد محمدعلی امام اهوازی و جناب آقای سید محمدرضا فاطمی دزفولی و حبیب‌اله نظیری دزفولی با تدوین و گردآوری کتاب‌هایی نظیر خاندان سادات گوشه، خاندان آقامیری، خاندان داعی و دیگر سادات دزفول فعالیت نمودند. اخیراً کتابی در موضوع نسب نامه خوانین دزفول و بعضاً خوانین شوشتر منتشر شده که اطلاعات جدیدی را در زمینه تاریخ خوزستان در دوره صفویه و بالاخص قاجاریه شامل می‌شود.^۱ همچنین در شوشتر می‌توان از تحقیقات سید محمد جزایری در کتاب شجره مبارکه یا برگی از تاریخ خوزستان و کتاب شجره خاندان مرعشی اشاره نمود.

سفرنامه‌ها و سیاحت‌نامه‌ها و خاطرات از جمله منابعی است که توجه به آنها در شناخت فرهنگ و تمدن هر منطقه مفید می‌نماید. کتاب سفرنامه‌ها که توسط مهندس علی قادرپناه اخیراً منتشر شده و همچنین کتابی در خصوص شوشتر در سفرنامه‌ها که در دانشگاه آزاد اسلامی آن شهرستان منتشر شده نمونه‌ای از تلاش‌هایی در این زمینه است. در این مجموعه نیز خاطرات دکتر نذیر احمد که مربوط به دوران جنگ تحمیلی است آمده که مطالعه آن دور از لطف نیست.

۱- ر.ک: نسب نامه، امین قزلباشان و دیگران؛ ۱۳۹۵

فعالیت در زمینه تدوین تاریخ محلی با تالیف کتاب تاریخ دزفول توسط استاد ارجمند جناب احمد لطیف پور هر محققى را از تحقیق در این زمینه بی نیاز نموده است هر چند در خصوص تاریخ شوشتر جای چنین تحقیقى لازم و ضرورى است. در شوشتر مى توان از تحقیقات افرادى همچون سید محمد جزایرى شوشترى (در کتاب نابغه علم و حدیث و دیگر آثارش)، سید محمدعلی و سید نورالدین امام شوشترى (تاریخ جغرافیایى خوزستان) و محمد مهدى شرف الدین در حواشی تذکره شوشتر یاد نمود.

مقالاتی که در این مجموعه جمع آوری شده همگی در زمینه خود نوین و قابل توجه اند. این مقالات به موضوعاتی چون تاریخ و تمدن و شخصیت ها و مزارات دزفول پرداخته که در موضوع خود نادر الوجودند. این مجموعه مقالات با همکاری "انجمن دوستی" و "بنیاد متن پژوهی" گردآوری شده و به مناسبت دومین سال تاسیس انجمن دوستی دزفول تقدیم می گردد. امید است این تحقیقات آغاز پژوهش هایی با رویکرد نو و تازه در زمینه ی دزفول و تاریخ محلی آن منطقه باشد.

حسین نصیر باغبان

مدیر بنیاد متن پژوهی پارسیان

مرداد ماه ۱۳۹۷ خورشیدی

تاریخ

دزفول و حوادث جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴م)

علیرضا قادر پناه

وقایع جنگ جهانی اول که بین سال‌های ۱۹۱۸-۱۹۱۴ اتفاق افتاد نه تنها محدود به کشورهای درگیر در جنگ نبود، بلکه سایر کشورها از جمله ایران را به طور مستقیم تحت تأثیر قرارداد. این حادثه تلخ که در ابتدای قرن بیستم با مرگ میلیون‌ها نفر انسان بیگانه‌ی همراه بود تا سال‌ها اثرات جبران‌ناپذیری به همراه داشت. ایران با توجه به اینکه اعلام بی‌طرفی کرده بود ولی از طرف دو کشور انگلستان و روسیه مورد هجوم قرار گرفت و به دو قسمت تحت سلطه نیروهای روسی و انگلیسی درآمد. حاصل این چهار سال تجاوز به خاک کشورمان مرگ حدود ۷ تا ۱۰ میلیون ایرانی بود که در اثر قحطی، بیماری و کشتار توسط نیروهای متجاوز رقم خورد. شهر دزفول در شمال استان خوزستان به‌عنوان یکی از مهم‌ترین شهرهای کشورمان شاهد حوادث و وقایع تلخ و دل‌خراشی بود که توسط نیروهای انگلیسی به‌وجود آمده بودند.

انگلیسی‌ها در جنوب کشورمان حضور نزدیک به دویست ساله داشتند بدین ترتیب آگاهی و شناخت کاملی که نسبت به مناطق جنوبی ایران از جمله خوزستان داشتند. آن‌ها سال‌ها با تشکیل ادارات سیاسی از جمله قنصل‌خانه، با مردم و شرایط جغرافیایی و سیاسی این استان‌ها از نزدیک آشنا بوده و توانستند به سرعت امور را در دست خود بگیرند.

شرایط خاص دزفول باعث شده بود که قبل از جنگ جهانی اول انگلیسی‌ها در دزفول کنسول‌خانه داشته باشند و هرچند که زیر نظر دولت مرکزی ایران فعالیت می‌کردند اما عملاً خودمختار بودند.

احمد کسروی در تاریخ ۵۰۰ ساله خوزستان می‌نویسد:

با شروع جنگ جهانی اول و اشغال ایران توسط انگلیسی‌ها ادارات سیاسی یا همان کنسول خانه‌ها در خوزستان شروع به فعالیت کردند. (احمد کسروی، ص ۲۱۹)

نمایندگان سیاسی انگلیس همه کاره شهر بودند و تمام امور، از جمله نظامی، قضایی و اداری را خود مدیریت می‌کردند. نیروهای نظامی کنسول در محل حکومتی واقع در کوشک (میدان شیخ مرتضی انصاری فعلی دزفول) مستقر و شامل نیروهای ایرانی، هندی بودند (به نقل از فرمایشات استاد سید علی کمالی دزفولی). کنسول انگلیس در کنسول‌خانه واقع در محله قلعه و در منزل آقا شیخ عبدالحسن مجد الاسلام (مجد زاده عاملی) حاضر بودند. این منزل را که انگلیسی‌ها قبل از جنگ جهانی اول کرایه کرده بودند تا سال‌ها محل کنسول‌خانه بود. این خانه علاوه بر اینکه محل امور اداری انگلیسی‌ها بود، دارای امکاناتی همچون تلگراف‌خانه و زندان بود. (به نقل از جناب آقای فؤاد مجد زاده عاملی، ۱۳۹۴).

با توجه به گفته اکثر معمرین و با توجه به اسناد و مکاتبات و مدارک موجود تمام خوانین و مردم شهر و روستاهای اطراف دزفول تحت نظر کنسول بود و بدون اجازه او نمی‌توانستند هیچ کاری انجام دهند.

از جمله افراد تأثیرگذاری که باعث شدند دامنه جنگ جهانی اول به خوزستان خصوصاً مناطق شمالی آن نکشد، مرحوم آیت ا... حاج شیخ محمدرضا معزی بود که با تدبیری توانست از توان نیروهای انگلیسی استفاده کند و علاوه بر ایجاد امنیت در زمینه عمران و آبادی دزفول هم مثمر ثمر باشد. به عنوان نمونه می‌توان به ترمیم پل قدیم دزفول اشاره کرد که با توجه به تخریب چند دهه آن عبور و مرور برای مردم و نیروهای نظامی مشکل شده بود. (برای اطلاع بیشتر در این زمینه می‌توان به کتاب شرق و غرب زاگرس نوشته جان سیسیل ادموندز مراجعه کرد).

برای ایجاد نظم و انضباط و مقابله با راهزنان منطقه کنسول انگلیس، میرزا حسن شاه‌رخی را به عنوان رئیس نظمیه دزفول انتخاب کرد. با توجه به درایت میرزا حسن شاه‌رخی ایشان سال‌ها رئیس نظمیه دزفول بود.

(The Persian Gulf Administration Reports-۱۹۱۲-۱۹۲۰)

شرایط جغرافیایی دزفول به گونه‌ای بود که خیلی از مخالفین حضور انگلیسی‌ها در ایران از طریق پشتکوه به دزفول رفت‌وآمد داشتند که از جمله آن‌ها می‌توان به سرهنگ احمد اخگر و واسموس آلمانی اشاره کرد.

استاد سید علی کمالی در کتاب عرفان و سلوک اسلامی به حوادث جنگ جهانی اول در دزفول و حضور یک ماهه سرهنگ اخگر که مردی وطن‌دوست و باسواد بوده اشاره کرده‌اند. در این کتاب ذکر شده که عوامل کنسول انگلیس برای دستگیری سرهنگ اخگر به منزل مرحوم آقا سید حسین ظهیرالاسلام که از علما و مشاهیر دزفول بوده‌اند وارد شده اما نتوانسته‌اند ایشان را پیدا کنند. (عرفان و سلوک اسلامی - سید علی کمالی - ص ۱۶۰)

در حدود ده سالی که نمایندگان انگلیس در دزفول حضور داشته‌اند نام بعضی از آن‌ها به دست آمده است.

از جمله این افراد می‌توان به: مید، جان سیسیل ادموندز، مستر سون، ال‌کینگتون، مستر گرین هاوس، سرگرد ریچینالد گراهام هاینده و... اشاره کرد.

معروف‌ترین کنسول در دزفول را می‌توان مستر سون (soan) نامید که از او به عنوان یک فرد سیاستمدار کارکشته یاد کرده‌اند. او با پررنگ کردن مراسمات مذهبی و جنگ بین شیعه و سنی سعی در این داشت که نگذارد اتحادی بر علیه منافع انگلیس شکل گیرد. او در مراسمات محرم با پای پیاده در بین مردم و عزاداران حضور داشت و از جمله افرادی بوده که برای امام حسین روضه بر پا کرده است. (به نقل از فرمایشات مرحوم حاج جواد مرید علی)

شواهد و مدارک و مصاحبه‌های انجام شده حاکی از آن است که در آن مدت، کنسول همه کاره شهر بوده است. به عنوان نمونه می‌توان به انتخاب شدن مرحوم حاج عباس خان آصف به عنوان شهردار دزفول توسط کنسول انگلیس اشاره کرد. این واقعه که توسط سرور گرامی جناب آقای عزت ا. آصف نوه آن مرحوم بیان شده نشان از شرایط ویژه آن زمان دارد.

کنسول انگلیس برای مجازات افراد و اشخاص خاطی خود رأساً عمل می‌کرد. جناب آقای مهندس فاطمی که از محققان و خوزستان پژوهان شهر دزفول هستند به نقل از مادرشان ذکر می‌کنند که یکی از خوانین اطراف شهر دزفول که به دزدی و غارت اموال مردم شهر مبادرت می‌کرد و توسط کنسول انگلیس دستگیر و چندین روز از بالای کنسول خانه آویزان بوده است.

از جمله حوادث مهمی که در زمان اشغال ایران توسط دول روس و انگلیس در کشورمان اتفاق افتاد، حادثه مهاجرت جمعی از بزرگان و رجال ایران به عثمانی بود. در این واقعه مهم که به کشته و زخمی شدن جمع زیادی از افراد بی‌گناه انجامید، جمعی از مهاجرین به رهبری میرزا آقاخان لبنانی اصفهانی از طرف کرمانشاه و ایلام به دزفول می‌رسند که با توجه به خبردار شدن کنسول انگلیس و محاصره آن‌ها توسط نیروهای ایرانی و هندی تحت فرمان کنسول عده زیادی از آن‌ها کشته و مجروح می‌شوند.

در این حادثه خود میرزا آقاخان لبنانی هم به ضرب گلوله سربازی هندی کشته می‌شود. اکثر این کشته‌شدگان در قبرستان قدیمی شهر دفن شده‌اند. (تاریخ مشروطه ایران و جنبش وطن‌پرستان اصفهانی و بختیاری حکتر نورا... دانشور علوی، ۱۳۳۵، ص ۱۷۲-۱۷۳).

مرحوم استاد سید علی کمالی برای اینجانب خاطرات مربوط به این حادثه را شرح دادند و فرمودند که هر وقت آب رودخانه دز کم می‌شد بعضی از اشیاء بجا مانده از آن افراد همچون تفنگ، عینک و یا چیزهایی شبیه آن را در کف رودخانه پیدا می‌شد. استاد سید غفار غفاری داستان‌هایی به نقل از معمرین تعریف می‌کردند که نشان می‌داد کنسول انگلیس با زبان و فرهنگ مردم دزفول کاملاً آشنا بوده و از کنسول قبلی اطلاعات کاملی را به‌دست آورده است.

آقای عزیز ا... کلاتریان به نقل از مرحوم آقا علی کلاتریان فرمودند: یک روز صبح زود کنسول انگلیس دستور می‌دهند تا تمام شیشه‌های کنسول‌خانه را بشکنند و به کنسول‌خانه آسیب وارد کنند.

بعد از چند ساعت تمام خوانین و بزرگان شهر را حاضر می‌کند و به آن‌ها می‌گوید چه کسی این کار را انجام داده است؟ خوانین که از همه‌جایی خبر بوده‌اند، می‌گویند که ما اطلاعی نداریم. کنسول به آن‌ها می‌گوید حالا که توان مدیریت شهر را ندارید هر اتفاقی که در شهر رخ می‌دهد یا شما باید مسئولیتش را به عهده بگیرید یا از این به بعد همه امور تحت اختیار من قرار دارد.

حاج مهدی ترابی به نقل از پدرشان فرمودند: کنسول انگلیس برای بازدید از شهر به بازار قدیم دزفول می‌آمد و بعضی از مردم با کنسول بیش از حد احوال‌پرسی می‌کردند لذا کنسول دستور داده بود تا هر کس که وقت ایشان را بگیرد دستگیر کنند. ضمناً اگر کسی کم‌فروشی و یا

خطائی مرتکب می شد لباس گونی مانند بر تنش کرده و او را مجبور می کردند تا کوچه ها را جارو بزنند.

یکی دیگر از مجازات های کنسول برای مجرمین این بود که یک چوب به طول ۲۰ تا ۲۵ سانت را به دیوار با میخ می چسباند و سپس لاله گوش مجرم را با میخ کوچکی به چوب وصل می کرد.

از جمله اقدامات کنسول انگلیس که به احتمال زیاد مستر سون بوده تشدید نفاق بین شیعه و سنی بوده است. از جمله اینکه به بعضی از افراد پول فراوان می داد تا مراسم عمرکشون را مفصل بر پا کنند و یا اینکه با حضور در بین عزاداران در روزهای عاشورا و تاسوعا همراه با خانواده اش مردم را نسبت به خود خوش بین جلوه می داد. (به نقل از فرمایشات مرحوم سید محمدعلی مصطفوی)

آنچه از اسناد و مدارک باقی مانده است نشان دهنده این است که تمام گزارشات توسط کنسول و یا نمایندگان دولت انگلیس مشروح به مرکز ارسال شده اند. این گزارشات اداری حاوی مطالب بسیار مهم و جالبی هستند که باید با دقت فراوان مطالعه و تحلیل شوند.

طبق گفته معمرین دزفولی در زمان کنسول امنیت به صورت گسترده بوده و راهزنان و یا افراد محلی که به شرارت مشغول بودند جرأت هیچ کاری نداشته اند. حتی گفته شده بعد از رفتن کنسول و تعطیل کنسول خانه مردم خواهان حضور آن ها برای برقراری امنیت شده اند. (به نقل از فرمایشات مهندس سید محمدرضا فاطمی)

در پایان باید گفت که وقایع جنگ جهانی اول در خوزستان دزفول بسیار مهم و قابل تأمل هستند و باید توسط محققین و علاقمندان به تاریخ نکات تاریک آن روشن و از زوایای مختلف بررسی شود.

منابع و مأخذ:

- ۱- عرفان و سلوک اسلامی، سید علی کمالی، چاپخانه رودکی، ۱۳۶۸
- ۲- تاریخ مشروطه ایران و جنبش وطن پرستان اصفهان و بختیاری، دکتر نورا.. دانشور علوی، کتابخانه دانش، ۱۳۳۵
- ۳- مصاحبه با معمرین دزفول:
- فاطمی دزفولی، سید محمدرضا
- کمالی دزفولی، سید علی
- مجدزاده عاملی، فؤاد
- مرید علی، جواد
- مصطفوی، سید محمدعلی
- ۴- تاریخ ۵۰۰ ساله خوزستان، احمد کسروی، انتشارات خواجه، چاپ دوم، ۱۳۶۴
- ۵- تاریخ جغرافیایی دزفول، سید محمدعلی امام اهوازی، به اهتمام محمدحسین حکمتفر، انتشارات دارالمؤمنین، ۱۳۸۳